

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดเรื่องฝักฝ่ายทางการเมือง

ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 ฝักฝ่ายทางการเมือง (faction) เป็นหัวข้อหนึ่งที่ได้มีการศึกษาอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางมานุษยวิทยา การศึกษาดังกล่าวเป็นความพยายามของนักสังคมศาสตร์กลุ่มหนึ่ง ที่จะเปลี่ยนแปลงแนวทางการศึกษา สังคมที่เน้นหนักถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยั่งยืน (enduring relationships) และกลุ่มสังคมที่มีลักษณะเป็นทางการ ที่มีกฎระเบียบทางสังคมควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกของกลุ่ม (corporate groups) ไปเป็นการศึกษาลักษณะการรวมตัวของบุคคลที่ทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่มที่เป็นทางการไม่สามารถอธิบายได้¹

การศึกษาฝักฝ่ายทางการเมืองของนักวิชาการตะวันตก เริ่มต้นจากการศึกษาฝักฝ่ายที่พบในชุมชนเล็ก ๆ ระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการศึกษาในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ในทางรัฐศาสตร์การศึกษาฝักฝ่ายทางการเมืองเริ่มมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อนักวิชาการได้หันมาสนใจ "กลุ่มย่อย" ในพรรคการเมือง ซึ่งเป็นการศึกษาฝักฝ่ายในระดับประเทศ เช่น การศึกษาพรรคการเมืองญี่ปุ่นโดยสกาลาปิโน และมาซุมิ²

---

¹ชาติชาย ณ เชียงใหม่ "การเมืองของกลุ่มในหมู่บ้านภาคเหนือ การวิเคราะห์โดยใช้แนวความคิดข่ายสังคม," **รัฐศาสตร์สาร** (พฤษภาคม - สิงหาคม, 2526):45.

²Robert A. Scalapino & Junnosuke Masumi, **Parties and Politics in Contemporary Japan** (Berkeley : University of California Press, 1962), อ้างใน นิโรจน์ ขอบคงประเสริฐ, "ฝักฝ่ายทางการเมือง : ศึกษากรณีการแบ่งแยกฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปัตย์", หน้า 6.

ความหมายของฝักฝ่ายทางการเมือง

การให้ความหมายของฝักฝ่ายทางการเมือง แตกต่างกันไปตามแนวทางที่ได้ทำการศึกษาและถูกกำหนดโดยลักษณะและวิธีการศึกษา กล่าวคือ การศึกษาทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาจะมุ่งพิจารณาฝักฝ่ายในลักษณะของกลุ่มที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนนั้นในทางสร้างสรรค์ หรือทางทำลาย รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์และเป้าหมายของฝักฝ่าย ส่วนในทางรัฐศาสตร์ จะศึกษาฝักฝ่ายในระดับประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝักฝ่ายในพรรคการเมือง จึงให้ความสำคัญอย่างมากกับการพิจารณาถึงกลุ่มย่อยที่เกิดขึ้นในขอบเขตของกลุ่มใหญ่³

ก. ความหมายของฝักฝ่ายในการศึกษาทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มักจะให้ความสำคัญอย่างมากต่อความสัมพันธ์ภายในฝักฝ่าย โดยพิจารณาถึงการรวมตัวกันเข้าเป็นองค์กรในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ อาทิ

บัวเซอเวน (Boissevain)⁴ ให้ความหมายของฝักฝ่ายว่าเป็น "การร่วมกลุ่มกัน" (coalition) ของบุคคลผู้ติดตาม ที่ถูกคัดเลือกสรรหาโดยส่วนตัว ตามกฎเกณฑ์หลายประการ โดยหรือในนามของบุคคลคนหนึ่งซึ่งมีความขัดแย้งกับบุคคลอีกคนหนึ่ง หรือหลายคน ในการควบคุมทรัพยากร ผลประโยชน์และชื่อเสียง

ประเด็นที่น่าสนใจในความหมายของบัวเซอเวน คือ การร่วมกลุ่มกันโดยมีผู้นำเป็นแกน หรือหลักสำคัญของกลุ่ม บุคคลผู้เป็นแกนนำอาจมีได้หลายคนแต่สิ่งที่จะขาดเสียมิได้ก็คือ ผู้ติดตาม (followers) ที่จะถูกผูกพันเข้ากับบุคคลผู้เป็นแกนนำเหล่านั้นโดยมีทรัพยากร ผลประโยชน์หรือชื่อเสียง เป็นเครื่องผูกพันให้การรวมกลุ่มดำรงอยู่ได้

บัวเซอเวนได้ชี้ให้เห็นในเรื่องความขัดแย้งว่า เป้าหมายของการรวมตัวเข้าเป็นฝักฝ่ายนั้น เกิดขึ้นมาจากความขัดแย้งกับบุคคลหนึ่ง หรืออีกกลุ่มหนึ่งนั่นเอง

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

⁴ Jeremy Boissevain, **Friends of Friends : Networks, Manipulators and Coalitions** (Oxford : Basil Blackwell, 1974), p. 192. อ้างใน นิโรจน์ ขอบประเสริฐ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

นิโคลัส (Nicholas) ⁵ ได้ให้ความหมายของฝักฝ่าย โดยแยกพิจารณาออกเป็น
 ข้อสรุป 5 ประการ คือ

1. ฝักฝ่ายเป็นกลุ่มขัดแย้ง ในทุกกรณีจะมีการกล่าวถึงความขัดแย้งคู่กับฝักฝ่าย
 เสมอและโดยแท้จริง ฝักฝ่ายก็เกิดขึ้นท่ามกลางความขัดแย้งนั่นเอง

2. ฝักฝ่ายเป็นกลุ่มการเมือง ข้อสรุปนี้สืบเนื่องมาจากความขัดแย้งที่ฝักฝ่ายจะ
 ต้องเข้าร่วม หากพิจารณาการเมืองว่า เป็นความขัดแย้งที่เกี่ยวกับอำนาจสาธารณะแล้วฝักฝ่ายก็จะ
 เป็นตัวการที่เข้าร่วม หรือสร้างความขัดแย้งขึ้น

3. ฝักฝ่ายไม่ได้เป็นกลุ่มที่เป็นทางการ ที่มีกฎ ระเบียบควบคุมพฤติกรรมทาง
 สังคมของกลุ่ม ซึ่งต่างไปจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางการเมืองกลุ่มอื่น ๆ

4. สมาชิกของฝักฝ่ายจะถูกเลือกสรรโดยผู้นำ สมาชิกจะถูกผูกพันเข้ากับฝักฝ่าย
 โดยผ่านผู้นำเท่านั้น

5. การสรรหาสมาชิก ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์หลายประการ เช่น เครือญาติหรือ
 ความสัมพันธ์ทางสายเลือด ระบบอุปถัมภ์ ศาสนา หรือความผูกพันทางเศรษฐกิจ

ข. ความหมายของฝักฝ่ายในการศึกษาทางรัฐศาสตร์ นักวิชาการได้หยิบยืมเอา
 แนวความคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มาใช้ในการศึกษาฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นในพรรคการเมือง
 โดยจะมุ่งประเด็นไปที่ความขัดแย้งเป็นสำคัญ โดยนักวิชาการส่วนใหญ่อธิบายว่า ฝักฝ่าย
 ทางการเมืองนั้น เป็นกลุ่มหรือหน่วยย่อย (sub unit) ภายในพรรคการเมือง อาทิ

---

⁵Ralp W. Nicholas, "Faction : A Compartive Analysis" in **Friends, Followers and Factions : A Reader in Political Clientelism**, ed. Stelfen W. Schmidt and Others (Berkeley : University of California Press, 1977) pp.57-58.
 อ้างใน นิโรจน์ ขอบคงประเสริฐ, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 7.

เบลเลอร์และเบลโลนี (Beller and Belloni) ⁶ ให้ความหมายฝักฝ่ายว่า "เป็นกลุ่มย่อยที่เกิดขึ้นมาภายในกลุ่มใหญ่ และในฐานะที่เป็นฝักฝ่ายทางการเมือง (political faction) กลุ่มย่อยจะแข่งขันกันเองเพื่อให้ได้เปรียบในการกุมอำนาจในกลุ่มใหญ่ ซึ่งกลุ่มย่อยเหล่านั้นรวมตัวกันอยู่"

โรส (Rose) ⁷ อธิบายว่า ฝักฝ่ายเป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นภายในพรรคการเมือง ซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิกที่ตระหนักถึงบทบาทของตนเอง และเป็นที่รับรองโดยคนอื่น ๆ ว่าเป็นการรวมตัวเป็นกลุ่มเฉพาะที่แยกออกไป สมาชิกของฝักฝ่ายจะติดตามหรือไม่ติดตามผู้นำก็ได้ แต่สมาชิกจะถูกผูกมัดโดยอุดมการณ์ หรือความเชื่อทางการเมืองเป้าหมายสำคัญของฝักฝ่าย คือ การได้นำเอานโยบายของตนไปปฏิบัติ

ซาโตริ (Satori) ⁸ ให้ความเห็นเกี่ยวกับ ฝักฝ่ายทางการเมืองว่าเป็นหน่วยย่อย (sub unit) ภายในพรรคการเมือง

---

⁶Dennis C. Beller and Frank P. Belloni, "Parties and Faction : Modes of Political Competition," in **Faction Politics : Political Parties and Factionalism in Comparative Perspective**, ed. Dennis C. Beller and Frank P. Belloni (Washington D.C. : American Bibliographical Center-Clio Press, 1978), p.419. อ้างใน **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 10.

⁷Arthur Cye, "Cleavages in British Politics," in **Faction Politics : Political Parties and Factionalism in Comparative Perspectives**, pp.288-289. อ้างใน **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 10.

⁸Giovanni Sartori, **Parties and Party System : A Framework for Analysis** (Cambridge : Cambridge University Press, 1976), p.74. อ้างใน **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 10-11.

ซาโตรี เห็นว่าคำว่า "ฝักฝ่าย" หรือ Faction⁹ มีความหมายค่อนข้างจะกำกวม และคลุมเครือ จึงกำหนดคำศัพท์ใช้เรียก ฝักฝ่าย หรือกลุ่มย่อยในพรรคการเมืองขึ้นมาใหม่ว่า Fraction และซาโตรี อธิบายว่า พรรคการเมืองที่ประกอบไปด้วยฝักฝ่ายนั้น จะเป็นพรรคที่มีการแบ่งแยกภายในที่เด่นชัด เรียกว่าเป็นพรรคที่มีการแบ่งแยกฝักฝ่ายค่อนข้างสูง (highly fractionated party) ส่วนพรรคที่ประกอบไปด้วยกลุ่มโน้มเอียง¹⁰ (tendency group) จะไม่มีการแบ่งแยกภายในที่ชัดเจนเช่นนั้น คือ เป็นพรรคที่มีการแบ่งแยกฝักฝ่ายในระดับต่ำ (party with little factionism)

คีย์ส (V.O. Keys)¹¹ ให้ความหมายฝักฝ่ายทางการเมืองว่าเป็น การเชื่อมโยงกลุ่ม (clique) หรือกลุ่มผู้ลงคะแนน และผู้นำทางการเมือง ซึ่งมารวมกันในเวลาหนึ่ง เพื่อสนับสนุนผู้สมัครของตน และคีย์ส ได้ชี้ให้เห็นว่า ฝักฝ่ายบางกลุ่มจะมีเวลาที่ต่อเนื่องยาวนาน แต่บางกลุ่มก็จะเกิดขึ้นเฉพาะระยะเวลาของการเลือกตั้งเท่านั้น

---

⁹ Giovanni Satori, **Partics and Party System : A Framework for Analysis**, pp, 71-75. อ้างใน **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 11.

¹⁰ กลุ่มโน้มเอียง (tendency group) นั้นหมายถึง กลุ่มที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ไม่เป็นทางการตั้งขึ้นมาจากประเด็นปัญหาเฉพาะเรื่อง ๆ ไป (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก นิโรจน์ ขอดคง ประเสริฐ, "ฝักฝ่ายทางการเมือง : ศีรษะกรณิการแบ่งแยกฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปไตย," หน้า 10.

¹¹ Earl Back, "A Theory of Southern Factionalism," **The Journal of Politics** 45 (August 1983) : 594-614. อ้างใน **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 13.

ลักษณะสำคัญของฝักฝ่าย

ดาร์รงค์ และสคูบิน (Scupin)¹² นักวิชาการทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้รวบรวมลักษณะสำคัญจากแนวความคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. การขาดอุดมการณ์ที่ผูกเชื่อมระหว่างผู้นำกับผู้ติดตาม ซึ่งแตกต่างไปจาก พรรคการเมืองที่สมาชิกมีผลประโยชน์และอุดมการณ์ระยะยาวร่วมกัน แต่สมาชิกของฝักฝ่ายจะมีความสัมพันธ์กับผู้นำโดยผลประโยชน์ส่วนตัวในระยะสั้น

2. โครงสร้างของผู้นำ ลักษณะและโครงสร้างของผู้นำของฝักฝ่ายในกรณีศึกษาต่าง ๆ พบว่า มีความคล้ายคลึงกัน เช่น การเป็นคนท้องถิ่นมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีอิทธิพล และที่สำคัญ คือ ผู้นำของฝักฝ่ายจะมาจากกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน หรือมีพื้นฐานทางชนชั้นที่คล้ายคลึงกัน

3. กระบวนการเลือกสรรผู้ติดตาม ผู้นำจะเลือกผู้ติดตามโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น ความเป็นเพื่อน ญาติพี่น้อง และการให้ความช่วยเหลือหรือการพึ่งพาทางเศรษฐกิจในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ

4. ฝักฝ่ายจะถูกอธิบายรวมไปกับความขัดแย้งเสมอ ฝักฝ่ายจะถูกมองว่าเป็นกลุ่มตรงข้ามที่แข่งขัน หรือเป็นกลุ่มที่ขัดแย้งกันในปัญหาทางการเมือง และพบว่าบรรยากาศทางเศรษฐกิจการเมือง ความขัดแย้งระหว่างฝักฝ่ายจะต้องเกิดขึ้นเสมอ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นฝักฝ่ายในชุมชนเล็ก ๆ หรือสังคมระดับใหญ่ เช่น พรรคการเมืองก็ตาม ข้อสรุปในประการสุดท้ายนี้เป็นการพยายามชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งจะสร้างกฎเกณฑ์ที่แน่นอนในการกำหนดลักษณะของฝักฝ่าย

---

¹² Damrong Thandee and Raymond Scupin, "Factionalism : Methodological Approach," วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 17 (ตุลาคม 2520) : 669-673.

แนวทางการศึกษาฝักฝ่ายทางการเมือง

ซาโตรี (Satori) เสนอให้ศึกษาฝักฝ่ายทางการเมือง ใน 4 มติ คือ ¹³

1. มิติทางด้านองค์กร (The Organizational Dimension) เป็นการยอมรับว่า ฝักฝ่ายทางการเมืองมีลักษณะที่เป็นองค์กร เช่นเดียวกับพรรคการเมือง และพรรคอาจถูกเปรียบเทียบ กับฝักฝ่ายของมันเป็นเอง ในฐานะที่มีความเป็นองค์กรน้อยกว่า เพราะพรรคการเมืองถูกสร้างขึ้นด้วยองค์ประกอบของหน่วยย่อย หรือฝักฝ่าย ซึ่งจะมีปฏิบัติการภายใต้เครือข่ายของหน่วยย่อยนั้น ๆ การศึกษาในมิตินี้เป็นการยอมรับ และให้ความสำคัญแก่ฝักฝ่ายในฐานะที่เป็นองค์กรทางการเมือง ที่สามารถมีกิจกรรมทางการเมืองที่ตัดเทียม หรือเหนือกว่าพรรคการเมือง

2. มิติทางด้านแรงจูงใจ (The Motivational Dimension) ซาโตรี อธิบายมิตินี้ โดยนำแนวความคิดของ ฮูม (David Hume) มาประยุกต์เพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของ ฝักฝ่ายทางการเมือง (Factionalism) ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น มิติทางด้านแรงจูงใจนี้ เป็นการอธิบายให้เห็นถึงมูลเหตุของการเกิดฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรคการเมือง ว่ามีแรงจูงใจประเภทที่จะมีอิทธิพล โน้มน้าว และผลักดันให้สมาชิกมารวมตัวกัน และผูกพันเข้าไว้ด้วยกัน ซาโตรี อธิบายว่าแรงจูงใจที่ผลักดันให้เกิดฝักฝ่ายขึ้นนั้นมีอยู่สองประเภท และก่อให้เกิดฝักฝ่ายขึ้นสองรูปแบบที่แตกต่างกัน คือ ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์ (faction from interest) และ ฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจทางด้านอุดมการณ์ (faction from principle)

¹³

Giovanni Satori, **Parties and Party System : A Framework for Analysis**, p. 76. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-12.

3. มิติทางด้านอุดมการณ์ (The Ideological Dimension) มิตินี้ดูเสมือนว่าจะซ้อนทับอยู่กับมิติทางด้านแรงจูงใจ แต่มิติทางด้านอุดมการณ์นี้ เป็นการเสนอให้เห็นเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างทางด้านอุดมการณ์ กับทางด้านปฏิบัติ ซาโตรี กล่าวว่ามิติทางด้านแรงจูงใจ อาจก่อให้เกิดปัญหาความสับสนขึ้นได้ว่า ฝ่ายใดที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจทางด้านอุดมการณ์นั้น อาจไม่ได้เกิดอุดมการณ์อย่างแท้จริง เพราะอุดมการณ์เป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ยาก ดังนั้น จึงอาจมีการแอบอ้างอุดมการณ์ขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรม การศึกษาในมิตินี้ ไม่ใช่เป็นการแบ่งแยกระหว่างฝ่ายที่อ้างอิงอยู่กับผลประโยชน์ กับฝ่ายที่ไม่อ้างอิงกับผลประโยชน์ แต่เป็นการแยกแยะระหว่างฝ่ายทางด้านอุดมการณ์ กับ ฝ่ายทางด้านปฏิบัติ

4. มิติที่เกี่ยวกับฝ่ายซ้าย-ฝ่ายขวา (The Left-Right Dimension) เป็นการแบ่งฝ่ายภายในพรรคการเมืองออกเป็นฝ่ายซ้าย-ฝ่ายขวา ซึ่งอาจนำไปศึกษาเชื่อมโยงกับอีกสามมิติข้างต้น แต่การศึกษาในมิตินี้ ซาโตรี ให้ความเห็นว่าไม่น่าให้ความสนใจมากนัก และมีความสำคัญน้อยที่สุด

จากแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาฝ่ายของซาโตรี ที่กล่าวมาได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของหน่วยย่อย (sub unit) ที่รวมตัวกันอยู่ภายในพรรคการเมือง และฝ่ายทางการเมืองที่เป็นระบบโดยซาโตรี ยังได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในประเภทของหน่วยย่อยเหล่านี้ด้วยว่า ฝ่ายที่เกิดขึ้นภายในพรรคการเมืองนั้น อาจมีลักษณะเป็นกลุ่มโน้มเอียง (Tendency) กลุ่มอำนาจเฉพาะ (faction) หรือกลุ่มผูกพันกันด้วยอุดมการณ์ ดังนั้น การศึกษาฝ่ายในพรรคการเมืองจึงจำเป็นต้องพิจารณาให้ถึงคุณลักษณะของฝ่ายประเภทต่าง ๆ¹

สำหรับคีย์ส ได้กล่าวว่า ประเด็นที่สำคัญที่สุดของการศึกษาฝ่ายทางการเมือง คือ การแข่งขันและการต่อสู้กันระหว่างฝ่ายต่าง ๆ โดยคีย์ส ได้แบ่งการแข่งขันภายในพรรคการเมืองออกเป็น 3 รูปแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนของฝ่ายที่เกิดขึ้นภายในพรรค คือ²

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

¹⁵ Earl Black, "A Theory of Jouthern Factionalism," **The Journal of Politics**, p.596. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-14.

1. การเกิดฝักฝ่ายที่ชัดเจนขึ้นภายในพรรคสองฝ่าย (Bifactionalism) โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ การแข่งขันระหว่างฝักฝ่ายทั้งสองจะเป็นไปอย่างทัดเทียมกัน โดยไม่มีฝ่ายใดสามารถชนะการแข่งขันได้อย่างเด็ดขาด

2. การเกิดการฝักฝ่ายที่โดดเด่นขึ้นเพียงกลุ่มเดียว (Unifactionalism) ในความหมายนี้ อาจมีฝักฝ่ายเกิดขึ้นมากมายก็ได้ แต่จะมีเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ที่สามารถชนะการแข่งขันได้เสียงข้างมากภายในพรรค

3. การเกิดฝักฝ่ายขึ้นหลายอย่างหลากหลาย (Multifactionalism) คือ กรณีการเกิดฝักฝ่ายขึ้นมากมายหลายกลุ่ม และไม่มีกลุ่มใดมีความโดดเด่นเหนือกลุ่มอื่น ดังนั้นการลงคะแนนเสียงภายในพรรคจึงแตกกระจายออกไปตามกลุ่มต่าง ๆ

คีย์ส์ อธิบายว่า การแข่งขันระหว่างฝักฝ่ายนี้มีสาเหตุเนื่องมาจากความทะเยอทะยานของนักการเมือง ประกอบกับกระบวนการเลือกสรรผู้ที่มีคุณค่า เพราะว่าบุคคลที่จะเข้าร่วมการแข่งขันนั้นมีเป็นจำนวนมาก ในขณะที่ตำแหน่ง และโอกาสภายในพรรคมีอยู่น้อย จึงต้องเกิดการแข่งขันกันขึ้นเพื่อที่จะก้าวไปสู่จุดหมาย

ประเภทของฝักฝ่ายทางการเมือง

จากแนวความคิดของ ซาโตริ (Satori) ซึ่งได้ประยุกต์แนวความคิดของ ฮูม (David Hume) เข้ามาอธิบายมูลเหตุจูงใจของการรวมตัวกันของสมาชิกในฝักฝ่ายทางการเมือง ฮูม ได้แยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างฝักฝ่ายสองประเภท คือ ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์ (faction from interest) และ ฝักฝ่ายที่มาจากอุดมการณ์ (faction from principle)

ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์นั้น อ้างถึงลักษณะสองประการที่ต่างกัน คือ ในด้านหนึ่งจะเป็นฝักฝ่ายที่มุ่งแสวงหาอำนาจแต่เพียงอย่างเดียว (naked power faction) และในอีกด้านหนึ่ง จะเป็นการพิจารณาในแง่ของผลประโยชน์ในทางทำลาย (spoils faction) ดังนั้นฝักฝ่ายประเภทนี้จะถูกจูงใจ หรือผูกมัดไว้ด้วยผลประโยชน์หรือผลตอบแทนในทางตรงกันข้าม ฝักฝ่ายที่มาจากอุดมการณ์จะถูกผูกมัดไว้ด้วยการสนับสนุนด้านอุดมการณ์ ปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากประเด็นนี้คือ การซ่อนเร้นลักษณะที่แท้จริง ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์มักจะอ้างถึง

อุดมการณ์มาดบัง โดยไม่ยอมเปิดเผยตัวตนที่แท้จริง ทั้งนี้เพราะอุดมการณ์จะเป็นเครื่องสร้างความชอบธรรมให้แก่ฝักฝ่ายในการแสวงหาอำนาจ¹⁶

ปัจจัยที่จะชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างฝักฝ่ายทั้งสองประเภท ก็คือ การมีรากฐานมาจากระบบอุปถัมภ์ ด้วยเหตุว่า ลากยศ ชื่อเสียง เป็นสิ่งจำเป็นอันจะขาดเสียมิได้สำหรับฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์ เพราะสิ่งเหล่านี้จะนำมาซึ่งอำนาจและการชักจูงผูกพันสมาชิก ดังนั้น ฝักฝ่ายที่มาจากผลประโยชน์จึงมีแนวโน้มที่จะเป็นกลุ่มอุปถัมภ์ และโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์จะคงอยู่ได้หรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับฝักฝ่ายนั้นคงมีอำนาจอยู่หรือไม่

เบลเลอร์ และ โบลโลนี (Dennis C. Beller and Frank P. Belloni)¹⁷ ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะพื้นฐานสองประการ ในการแบ่งประเภทของฝักฝ่ายทางการเมือง คือ การแบ่งประเภทตามลักษณะขององค์กร (organizational characteristics of faction type) และการแบ่งประเภทตามลักษณะของสภาพแวดล้อม (contextual characteristics of faction type) การแบ่งตามลักษณะขององค์กรนั้น ทำให้ได้รูปแบบของฝักฝ่าย 3 รูปแบบด้วยกันคือ

1. ฝักฝ่ายที่เป็นกลุ่มก๊ิก หรือกลุ่มโน้มเอียง (factional cliques or tendencies) ที่เกิดจากการมีลักษณะร่วมกันบางประการของสมาชิกอันได้แก่ อุดมการณ์ นโยบาย วัตถุประสงค์ หรือการผูกพันกันโดยส่วนตัว ฝักฝ่ายประเภทนี้จะไม่มีความหมายหรือผลประโยชน์ของกลุ่มโดยเฉพาะ และจะมีลักษณะคล้ายกับกลุ่มโน้มเอียงที่อธิบายโดย โรส (Richard Rose)

2. ฝักฝ่ายที่เป็นกลุ่มอุปถัมภ์ (personal or client-group factions) ซึ่งมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับฝักฝ่ายที่พบในชุมชนหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ภายในฝักฝ่ายจะถูกโยงเข้ากับระบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีผู้นำ (leader) และผู้ติดตาม (followers) ฝักฝ่ายประเภทนี้มักจะขึ้นอยู่กับผู้นำเป็นหลัก ดังนั้น การคงอยู่ของฝักฝ่าย แม้ว่าดูเหมือนจะคงทนกว่าฝักฝ่ายในประเภทแรก แต่ก็ขึ้นอยู่กับ การคงอยู่ของผู้นำของฝักฝ่ายนั้น ๆ

¹⁶ Giovanni Sartori, **Parties and Party System : A Framework for Analysis**, p.77. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

¹⁷ Dennis C. and Frank P. Belloni, "**Parties and Faction : Mode of Political Competition**," pp. 419-420. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

3. **ฝักฝ่ายที่เป็นสถาบัน หรือองค์กร** (institutionalized or organizational factions) ฝักฝ่ายประเภทนี้จะมีลักษณะเป็นกลุ่มที่เป็นทางการ มีกฎระเบียบควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของกลุ่มที่แน่นอน

นอกจากนี้ เบลเลอร์และเบลโลนี ยังได้แบ่งประเภทฝักฝ่ายตามลักษณะของสภาพแวดล้อม โดยชี้ให้เห็นว่า รูปแบบของฝักฝ่ายจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมที่ดำรงอยู่ ซึ่งอาจพบได้ในหน่วยงานของรัฐ เอกชน องค์กรทางทหาร กลุ่มผลประโยชน์ สหภาพแรงงาน หรือแม้แต่องค์กรทางศาสนา รวมทั้งในพรรคการเมือง และชุมชนหมู่บ้าน การแบ่งประเภทตามลักษณะนี้จะดูจะไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก สิ่งที่น่าสนใจก็คือ รูปแบบของฝักฝ่ายตามลักษณะของสภาพแวดล้อม อาจปรากฏในรูปแบบของฝักฝ่ายตามลักษณะขององค์กร เช่น ฝักฝ่ายที่เป็นกลุ่มโหนดเอียง หรือฝักฝ่ายที่เป็นกลุ่มอุปถัมภ์ อาจเป็นฝักฝ่ายภายในพรรคการเมือง (intraparty faction) หรือฝักฝ่ายในพรรครัฐสภา (parliamentary party faction) หรือฝักฝ่ายในหมู่บ้าน (villagefaction) ก็ได้

สำหรับการวิจัยนี้ได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับฝักฝ่ายทางการเมืองมาเป็นกรอบหรือแนวทางการศึกษา "กลุ่มการเมือง" ภายใต้บริบทสังคมการเมืองของไทย ในลักษณะของการก่อตัว ประเภทและโครงสร้างของกลุ่มว่าสอดคล้องกับแนวความคิดข้างต้นที่นักวิชาการตะวันตกได้ศึกษาไว้หรือไม่

แนวความคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

ในด้านธรรมชาติของมนุษย์นั้น มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทั้งในด้านจิตใจและวัตถุ เบื้องต้นของการรวมกลุ่มของมนุษย์นั้นมักจะเป็นการรวมกันโดยอาศัยการผูกพันทางด้านครอบครัว เครือญาติ และความใกล้ชิดส่วนบุคคลเป็นหลัก กลุ่มที่เกิดจากความผูกพันในลักษณะเครือญาติและความใกล้ชิดส่วนตัวนี้ถือว่าเป็นกลุ่มเบื้องต้นหรือกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group)

เมื่อสังคมได้ก้าวมาเป็นสังคมสมัยใหม่มากขึ้น โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมการเมืองมีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น มีความหลากหลายในผลประโยชน์และความขัดแย้งในผลประโยชน์และมีแนวความคิดต่าง ๆ มากขึ้น อันเนื่องมาจากการแบ่งงานและการขัดแย้งต่อสู้แข่งขันในทางเศรษฐกิจ การเมือง มนุษย์ได้ขยายตัวและรุนแรงมากขึ้น ทำให้เกิดความจำเป็นใน

การจัดตั้งกลุ่มในระดับสูงกว่ากลุ่มปฐมภูมิ ที่มีพื้นฐานบนธรรมชาติเดิมของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อใช้พลังกลุ่ม (Group Effort) ที่จัดตั้งขึ้นมาใหม่นั้นเป็นกำลังในการปกครอง ต่อรองและแสวงหาผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและอำนาจตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน กลุ่มประเภทนี้เรียกว่ากลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group)

สังคมหนึ่ง ๆ นั้น จะมีกลุ่ม สมาคม และองค์กรต่าง ๆ มากมาย ซึ่งแรงจูงใจในการรวมกลุ่ม แบ่งได้ออกเป็น 3 ชนิดคือ¹⁸

1. ผลประโยชน์ทางวัตถุ (material) เช่น งาน เงิน ภาษา ชื่อของกลุ่ม
  2. การให้ความรู้สึกใกล้ชิดอารมณ์ (solidary) เช่น การได้สร้างสรรค์และการมีเพื่อนจากการเข้าร่วมกลุ่ม
  3. การมีจุดมุ่งหมาย (purposive) คือได้รับความพึงพอใจในอุดมการณ์
- ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการจัดตั้งกลุ่ม จึงมีปัจจัย 3 ประการคือ ความสัมพันธ์ส่วนตัว ผลประโยชน์ร่วมกัน และความคิดหรืออุดมการณ์

¹⁸ ทวีศักดิ์ บูรณกลัศ, "กลุ่มอิทธิพลกับระบบราชการไทย : ศึกษากรณีความสัมพันธ์ของกลุ่มกับการบริหารราชการด้านภาษีอากรของหน่วยราชการหน่วยหนึ่ง" (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก, 2538), หน้า 18.

กลุ่มพวก

วิทยา สุจริตนารักษ์¹⁹ ได้ให้ความคิดเห็นว่า สืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของสังคมไทย ซึ่งมีความใกล้ชิดกับความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ เพราะอาศัยหลักการเดียวกันสังคมไทยยังได้ใช้วิธีการอีกอย่างเป็นฐานของความสัมพันธ์ของคนในสังคม นั่นคือ "กลุ่มพวก"

สำหรับพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ฉบับพุทธศักราช 2493 ให้คำจำกัดความคำว่า "พวก" หมายถึง หมู่ กอง ส่วนคำว่า "พวกพ้อง" หมายถึง หมู่ญาติ เพื่อนฝูง นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าในสังคมไทยยังมีคำที่มีความหมายใกล้เคียง คือ เพื่อนรุ่น ชมรม เหล่า คณะ กลุ่ม เป็นต้น คำว่า "พวก" จึงมักปรากฏในสำนวนไทยต่าง เช่น พวกพ้อง สัมครพรรคพวก พวกเดียวกัน เล่นพวก พวกมากลากไป เป็นต้น²⁰

นอกจากนี้ สุพัตรา สุภาพ²¹ กล่าวว่า "กลุ่มพวก" ยังหมายถึง การรวมกลุ่มเพื่อรักษาผลประโยชน์ร่วมกันหรือเพื่อปกป้องผลประโยชน์บางอย่าง หรือรักษาสถานะภาพบางประการไว้

ในการติดต่อสัมพันธ์กันในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า "กลุ่มพวก" ได้มีการขยายความสัมพันธ์ออกไปอย่างกว้างขวาง คนที่ไม่มีความสัมพันธ์กันเลยไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็สามารถสร้างความสัมพันธ์กันได้ด้วยถือว่าเป็น "พวก" เดียวกัน การจะเป็นพวกเดียวกันได้นั้น จะต้องมีความสัมพันธ์อยู่เพื่อช่วยกำหนดผูกพันระหว่างกัน

¹⁹ วิทยา สุจริตนารักษ์, ภูมิปัญญาไทยด้านการเมืองการปกครอง (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 128-130.

²⁰ ทวีศักดิ์ บุรณกลัศ, "กลุ่มอิทธิพลกับระบบราชการไทย : ศึกษากรณีความสัมพันธ์ของกลุ่มกับการบริหารราชการด้านภาษีอากรของหน่วยราชการหน่วยหนึ่ง," หน้า 20.

²¹ สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, 2521), หน้า 162-164.

ลักษณะการเกิดกลุ่มพวก

ความเป็นพวกเกิดขึ้นได้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น

1. เกิดจากความเป็นเพื่อนในลักษณะต่าง ๆ เช่น เพื่อนร่วมชั้นเรียน เพื่อนร่วม
สถานศึกษา ฯลฯ
2. เกิดจากที่อยู่ร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องอยู่
หรือเคยอยู่ในที่ทำงานเดียวกัน
3. เกิดจากที่มาจากถิ่นเดียวกัน เช่น คนบางเดียวกัน บ้านเดียวกัน ตำบล
เดียวกัน
4. เกิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มเชื้อชาติเดียวกัน เช่น พวกแขก พวกลาว
5. เกิดจากการนับถือศาสนาเดียวกัน เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์
6. อื่น ๆ เช่น จากการเป็นศิษย์-อาจารย์เดียวกัน สำนักงานสาขาเดียวกัน สาขา
การศึกษาเดียวกัน อาชีพเดียวกัน มีประสบการณ์บางอย่างร่วมกัน มีรสนิยมไปในทางเดียวกัน
ชอบงานอดิเรกคล้ายกัน เป็นสมาชิกสมาคมในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยกัน

จากประเด็นที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า"พวก"นี้สามารถนำมาใช้ได้กว้างขวางบุคคลมี
เหตุผลอยู่เสมอที่จะใช้ให้พวกให้เป็นประโยชน์ ในเมื่อมีความจำเป็นหรือเกิดความต้องการบุคคล
ยังเป็นพวกซ้ากันได้ ยิ่งผู้ใดมีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ มาก มีมนุษยสัมพันธ์และกว้างขวาง
ก็ย่อมมีพวกได้มากตามไปด้วย²²

---

²² ทวีศักดิ์ บุรณกลัศ, กลุ่มอิทธิพลกับระบบราชการไทย : ศึกษากรณีความสัมพันธ์ของ
กลุ่มกับการบริหารราชการด้านภาษีอากรของหน่วยราชการหน่วยหนึ่ง", หน้า, 21.

ลักษณะความสัมพันธ์แบบกลุ่มพวก

การที่จะเข้าเป็นพวกเดียวกันนั้น มิใช่ว่าทุกคนจะเป็นได้ทั้งหมด แต่ทุกคนมีโอกาที่จะเป็นพวกใดพวกหนึ่งเสมอ เพราะ การเปลี่ยนแปลงในสภาพความเป็นอยู่และชีวิตในสังคมมิได้เป็นอุปสรรคในการก่อเกิดพวก โดยประโยชน์ใช้สอยของพวกมีอยู่เสมอและมีความยืดหยุ่นได้มาก ส่วนใหญ่ความสัมพันธ์ในกลุ่มพวกจะเป็นลักษณะพวกเพราะแสดงถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิด หรือสนิทแนบแน่น มากน้อยเพียงใดกับผู้ที่เป็นศูนย์กลาง พวกซึ่งทั่วไปมักจะมีมากกว่าคน ๆ เดียว มิได้หลายระดับ ผลตอบแทนของการเข้าพวก จะเป็นสัดส่วนโดยตรงกับความใกล้ชิด หรือความสนิทเป็นเครื่องวัดประสิทธิภาพของความเป็นพวก

กล่าวได้ว่าการเป็นพวกเดียวกัน เป็นปัจจัยกำหนดสถานะหรือจุดยืนหรือแวดวงของบุคคลในกระบวนการความสัมพันธ์ในสังคม แต่ผลตอบแทนขึ้นอยู่กับสภาพความใกล้ชิดกับศูนย์หรือแกนของพวก ดังนั้น การระบุว่าตนเองเป็นพวกไหนนั้นมีทั้งผลดีและผลเสีย ส่วนใหญ่จึงขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่ "พวก" มีอำนาจ อิทธิพล มีบทบาทครอบคลุมอยู่ แต่เมื่ออำนาจ และบทบาทดังกล่าวหมดสิ้นไป บุคคลในฐานะส่วนหนึ่งของพวก ย่อมได้รับผลเสีย บุคคลจึงมักจะเลือกที่จะสังกัดพวกที่สำคัญ ๆ เอาไว้มากกว่าพวกเดียวกัน แต่ก็ขึ้นอยู่กับสถานะภาพที่เกื้อกูลให้และขึ้นอยู่กับความสามารถส่วนตัวของบุคคลที่จะเปลี่ยนไปมาระหว่างพวกได้

พวกมีมากในสังคมไทย ความสำคัญของพวกขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในสังคมอย่างมาก ตลอดจนบทบาทชั้นนำของกลุ่ม บุคคลย่อมต้องการเป็นสมาชิกของพวกที่มีบทบาทนำทำให้เกิดการแข่งขันกันระหว่างพวก ดังนั้นบุคคลจึงต้องเลือกสังกัด พวกแต่ละพวกจึงมีอาณาเขต (Territory) ของตนเอง บุคคลจะสังกัดพวกใดนั้นขึ้นอยู่กับภูมิหลังและผลประโยชน์ที่พึงมีพึงได้ด้วยคือ ทั้งบุคคลและพวกต้องเอื้อประโยชน์แก่กัน ไม่ในรูปใดก็รูปหนึ่ง ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์อย่างเดียว นอกจากนั้นผู้ที่มีอำนาจย่อมได้เปรียบที่จะใช้เงื่อนไขของพวก สร้างและขยายฐานอำนาจของตนให้กว้างขวางและแข็งแกร่ง ในขณะเดียวกัน พวกต่างต้องดึงบุคคลผู้มาสังกัดพวกของตนด้วยเช่นกัน

ดังนั้นการศึกษาบทบาทของกลุ่ม 16 ในฐานะกลุ่มการเมือง จึงได้นำประเด็นแนวความคิดของ "กลุ่มพวก" มาอธิบายถึง การก่อให้เกิดหรือการกำเนิดของกลุ่ม 16 ภายใต้บริบทสังคมการเมืองไทย และความสัมพันธ์ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่่นั้น จะเป็นพรรคพวก เพื่อนฝูง กันมากกว่าจะเป็นในรูปแบบเจ้านายกับลูกน้อง เช่นกลุ่มการเมืองอื่น ๆ

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory)

บี.เอฟ.สกินเนอร์ (B.F. Skinner)²³ ได้วางรากฐานทฤษฎีการแลกเปลี่ยน โดยการทดลอง พฤติกรรมการเรียนรู้ของนกพิราบ โดยวางเงื่อนไขการให้รางวัลเป็นเมล็ดข้าว ถ้านกพิราบไปจิกปุ่มไฟฟ้าที่กำหนดไว้ แต่ถ้าไปจิกปุ่มอื่นก็จะได้รับการลงโทษโดยมีกระแสไฟฟ้าอ่อน ๆ ดุจให้เกิดความเจ็บปวดและระคายเคือง ต่อไปนกพิราบก็จะเกิดการเรียนรู้ที่จะแสดงออกเฉพาะพฤติกรรมที่ตนเองได้ประโยชน์ คือ การเลือกจิกเฉพาะปุ่มที่จะได้เมล็ดข้าวออกมา เมื่อมันต้องการอาหาร

ต่อมา จอร์จ ซี. โฮแมนส์ (George C. Homans)²⁴ นักสังคมวิทยาได้พัฒนาทฤษฎีการแลกเปลี่ยนโดยเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งไม่แตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ กล่าวคือ มนุษย์จะคบหากันอย่างใกล้ชิดสนิทสนมหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การตอบสนองความต้องการ และการทำประโยชน์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากน้อยเพียงใด ความต้องการและผลประโยชน์จึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนซึ่งอยู่ร่วมกันลักษณะเช่นนี้ โฮแมนส์ (Homans) เรียกว่า "การแลกเปลี่ยนทางสังคม" อันหมายถึงการแลกเปลี่ยนกิจกรรมไม่ว่าจะจับต้องได้หรือไม่ เพื่อสิ่งของรางวัลระหว่างบุคคลอย่างน้อยที่สุดสองคนขึ้นไป

²³ ชาญศักดิ์ ถวิล, การซื้อ-ขายคะแนนเสียงเลือกตั้ง : ศึกษากรณีการเลือกตั้งทั่วไป วันที่ 27 กรกฎาคม 2529 ในเขตตำบลเชียงบาดาล อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ (สารนิพนธ์หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 28.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28-29.

โฮแมนส์ (Homans) มองการกระทำทางสังคมในแง่พฤติกรรมการแลกเปลี่ยน เห็นว่าพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม ประกอบด้วยหน่วยที่สำคัญ 3 ประการ คือ²⁵

1) กิจกรรม (activities) ก็คือ การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ในสถานการณ์ที่กำหนดเพื่อมุ่งประสงค์รางวัล

2) การกระทำระหว่างกัน (interaction) เป็นกระบวนการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันในหนึ่งหน่วยกิจกรรม เพื่อต้องการรางวัล และหลีกเลี่ยงการลงโทษจากบุคคลอื่น

3) ความรู้สึก (sentiments) เป็นสภาพจิตภายในตัวบุคคลในกิจกรรมและการกระทำระหว่างกัน เช่น ความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ

นอกจากนี้แล้ว ในแง่ของพฤติกรรมการแลกเปลี่ยน ยังมีตัวแปรตัวอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอีกได้แก่ คุณค่า (value) เป็นระดับคุณค่าของรางวัล บรรทัดฐาน (norms) ปริมาณ (quantity) เป็นลักษณะการกระทำหน้าที่ทำไปแล้วได้รับการลงโทษหรือได้รางวัล หรือเปลี่ยนจากรางวัลหนึ่งมาสู่อีกรางวัลหนึ่ง ทุน (investments) ได้แก่ สิ่งที่มีคุณค่าแต่เดิม เช่น ทักษะ สติปัญญา ฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา เพศ อายุ เชื้อชาติ ฯลฯ เป็นต้น กำไร (profit) การประเมิน (distributive justice) ได้แก่ การที่บุคคลประเมินกำไรแล้วขาดทุน จึงได้แสดงพฤติกรรม

โฮแมนส์ เห็นว่า การกระทำในอดีตที่บุคคลทำแล้วได้รับรางวัล บุคคลมักจะกระทำพฤติกรรมนั้นซ้ำอีก ยิ่งได้รับรางวัลบ่อยครั้ง ก็ยิ่งแสดงพฤติกรรมนั้น รวมไปถึงคุณค่าของรางวัลอีกด้วย รางวัลยังมีค่าสูง บุคคลยิ่งแสดงพฤติกรรม แต่ถ้าเขาได้รางวัลชนิดเดียวกันบ่อย ๆ รางวัลนั้นจะยิ่งด้อยค่าลง และถ้าเราประเมินตัวเองว่าเสียเปรียบบุคคลอื่น เช่นไม่ได้รับรางวัลหรือได้รับรางวัลน้อยกว่า เขาจะเกิดอารมณ์โกรธ ไม่พอใจและมีพฤติกรรมก้าวร้าว²⁶

²⁵ปิยะพงษ์ นันต์ธนะ, “การเลือกสรรผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคการเมืองไทย : กรณีศึกษาพรรคประชาธิปัตย์และพรรคความหวังใหม่” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 38.

²⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

ปีเตอร์ เอ็ม เบล่า (Peter M. Blau)²⁷ นักทฤษฎีการแลกเปลี่ยนแบบโครงสร้างนิยม (exchange structuralism) ได้ย้่าว่าสิ่งที่จะได้รับการตอบแทนเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนเราคบหาสมาคมกัน โดยเบลล่า (Blau) เห็นว่า

1. พฤติกรรมของบุคคลโดยมากเน้นเป้าหมาย เพื่อมาตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งจะทำให้ได้ก็แต่โดยการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

2. การที่จะได้เป้าหมายดังกล่าว บุคคลจะต้องค้นหาวิธีการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น เป้าหมายหรือรางวัลแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

ประเภทแรก ได้แก่ รางวัลที่เห็นได้ภายนอก (extrinsic rewards) เช่น เงินทอง สินค้า บริการ

ประเภทสอง ได้แก่ รางวัลที่เห็นได้ภายใน (intrinsic rewards) มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ความรัก เกียรติ ฯลฯ

เบลล่า อธิบายการเข้าพึ่งพา แลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ของบุคคลเพื่อตอบสนองความต้องการ ทำให้เกิดการกระทำระหว่างกันทางสังคมขึ้น และลักษณะการแลกเปลี่ยนในสังคมสมัยใหม่ ขึ้นอยู่กับค่านิยมของสังคมในแง่ของสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนต่าง ๆ รวมไปถึงมีลักษณะเป็นสถาบันอย่างสูง ขณะที่การแลกเปลี่ยนในสังคมชุมชนมีลักษณะง่าย ๆ ตรงไปตรงมา และยังไม่มึ่ระดับเป็นสถาบันมากนัก ในสังคมสมัยใหม่การแลกเปลี่ยนมีลักษณะซับซ้อน และสัมพันธ์กันระหว่างระบบย่อย ๆ ในสังคม

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนถือเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ของบุคคลทางสังคมในระดับกว้าง และมุ่งเน้นสังคมตะวันตกเป็นพื้นฐาน อย่างไรก็ตามในเรื่องนี้ นักวิชาการไทยได้นำระบบความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมไทยมาอธิบายประกอบทฤษฎีการแลกเปลี่ยน อาทิ

---

²⁷ Doyle Paul Johnson, "Sociological Theory (New York : John Wiley & Son, 1981), p. 362.

ทิตยา สุวรรณะชญ²⁸ ได้กล่าวว่า ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนไทยเรานั้น อาจแยกออกเป็นสองแบบซึ่งมีผลแตกต่างกันในพฤติกรรมอย่างชัดเจน เราอาจจะแยกความสัมพันธ์ทางสังคมของคนไทยออกได้ดังต่อไปนี้

(1) **ความสัมพันธ์ที่มีผลผูกพันทางใจ (Psychological Investment Relationship)** โดยวัฒนธรรมของไทยแล้ว คนไทยจะสามารถแยกความรู้สึกทางใจออกจากการแสดงออกทางร่างกายได้ชัดเจนกว่าคนในวัฒนธรรมอื่น ความสัมพันธ์แบบนี้จะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ เพื่อนฝูงที่สนิทเท่านั้น ความสัมพันธ์เช่นนี้จะมีความขัดแย้งอยู่มาก แต่ความขัดแย้งนั้นจะแก้ไขด้วยการให้อภัยซึ่งกันและกัน เพราะความรักความเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งก็คือคู่กรณีจะติดต่อกันจนยากจะขาดได้รูปแบบของความเกรงใจ เอาอกเอาใจ หรือ ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าพิจารณาความสัมพันธ์นี้แล้ว จะต่างกับความสัมพันธ์ชนิดแลกเปลี่ยน (exchange) ตามหลักของ เบลลา (Blau) ซึ่งเน้นในแง่ของความสัมพันธ์แบบคู่สัญญา (contractual relationship) ความสัมพันธ์แบบนี้จะเป็นความสัมพันธ์ที่มีความคงทนยาวนานกว่าความสัมพันธ์ประเภทอื่น

(2) **ความสัมพันธ์โดยมารยาททางการ (Etiquettical Relationship)** ความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นไปตามคัลลองของความรู้สึก การที่บุคคลแต่ละคนซึ่งมิได้มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นแล้ว ก็มุ่งที่จะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ไม่ขัดคอ ทั้งนี้ก็เพราะเป็นความสัมพันธ์ชั่วคราวชั่วคราว เพราะฉะนั้น จะสังเกตเห็นได้เสมอว่า ในการประชุมต่าง ๆ จะมีผู้แสดงความคิดเห็นขัดแย้งกันน้อยมาก เข้าทำนองที่ว่าพูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง ฉะนั้น นอกจากจะเป็นการรักษามารยาทแล้วยังเป็นการป้องกันมิให้เกิดผลที่ไม่ดีแก่คนในอนาคตอีกด้วย ฉะนั้น ในความสัมพันธ์แบบนี้จะเน้นในสัญลักษณ์และการแสดงออกเป็นสำคัญทั้งสองฝ่าย

---

²⁸ทิตยา สุวรรณะชญ, สังคมและวัฒนธรรมไทย : ข้อสังเกตในการเปลี่ยนแปลง , (ม.ป.ป.) หน้า 15-16,(อัครา).

การที่คนไทยแยก “ใจ” กับ “กาย” หรือการแสดงออกเป็นสัดส่วนต่างหากจากกัน ความสัมพันธ์ที่แยกออกเป็นแบบของความสัมพันธ์ที่ผูกพันทางใจ และความสัมพันธ์โดยมารยาททางการดั่งกล่าวมาแล้วข้างต้น ปัญหาต่อไปก็จะเกี่ยวข้องกับคำถามที่ว่า ความสัมพันธ์ใดที่เกิดผลผูกพันในระยะยาว (long term obligation) ซึ่งคำตอบก็ชัดเจนแล้วว่า ความสัมพันธ์ที่มีผลผูกพันในระยะยาวก็คือ ความสัมพันธ์ที่ผูกพันใจในสังคมไทย ส่วนความสัมพันธ์ใดที่เกี่ยวข้องแต่เพียงการแสดงออกหรือพิธีกรรมตามมารยาทย่อมจะหมดไปเมื่อความสัมพันธ์ซึ่งหน้าหรือพิธีกรรมนั้นเสร็จสิ้น ฉะนั้นนักศึกษาชาวตะวันตกที่เข้ามาศึกษาสังคมไทยจึงมักจะสรุปว่า คนไทยไม่มีความรับผิดชอบในระยะยาว

การศึกษา “บทบาทของกลุ่ม 16 ในฐานะกลุ่มการเมือง : ฝั่งฝ่ายทางการเมืองของกลุ่ม 16” โดยการนำทฤษฎีการแลกเปลี่ยนมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบหรือแนวทางการวิเคราะห์สำหรับศึกษาวิจัยนี้ เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของกลุ่ม 16 ในแง่มุมที่ว่าพฤติกรรมและการแลกเปลี่ยน ได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการจัดตั้ง การคงอยู่ และการสลายตัวของกลุ่ม ตลอดจนมีส่วนร่วมในการกำหนดพฤติกรรมความสัมพันธ์ภายในกลุ่มให้เป็นที่ไปตามลักษณะที่เรียกว่า “พวกเดียวกัน”

การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

กล่าวได้ว่า การวิจัยเกี่ยวกับ “กลุ่มการเมือง” หรือ “ฝักฝ่ายทางการเมือง” ภายในพรรคการเมืองโดยตรงยังมีอยู่น้อย โดยงานวิจัยที่ศึกษา “กลุ่มการเมือง” ดังกล่าวจะศึกษาในระดับชุมชนหมู่บ้าน เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในที่นี้จึงพยายามค้นคว้าผลงานที่มีเนื้อหาสาระใกล้เคียงกันมาอ้างอิงถึง ดังนี้

การศึกษาของ นิโรจน์ ขอบคงประเสริฐ²⁹ เกี่ยวกับ “ฝักฝ่ายทางการเมือง : ศึกษากรณีการแบ่งแยกฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปัตย์” ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การเกิดฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปัตย์ มีที่มาจากสาเหตุสำคัญสองประการ คือ สาเหตุอันเนื่องมาจากพรรคประชาธิปัตย์ อันได้แก่ อิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ที่ครอบงำโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในพรรคมาโดยตลอด รวมทั้งความขัดแย้งในแนวทางและความคิดอุดมการณ์ทางการเมือง ตลอดจนผลกระทบที่เกิดจากการเร่งระดมพรรคให้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยปราศจากการร่วมกันในเป้าหมายแนวทางของสมาชิกพรรค และสาเหตุอันเนื่องมาจากลักษณะของระบบการเมืองในระบอบกึ่งประชาธิปไตยที่สนับสนุนให้ฝักฝ่ายและความขัดแย้งได้เกิดขึ้น รวมทั้งเป็นเหตุที่ตอกย้ำให้ฝักฝ่าย และความขัดแย้งได้ทวีความรุนแรงขึ้น จนกระทั่งนำไปสู่ความแตกแยกของพรรคในที่สุด ลักษณะดังกล่าวจะเป็นอุปสรรคอันสำคัญที่เหนี่ยวรั้งการพัฒนาหรือการสร้างสรรค์สถาบันพรรคการเมืองให้เข้มแข็งมาได้

---

²⁹ นิโรจน์ ขอบคงประเสริฐ, “ฝักฝ่ายทางการเมือง : ศึกษากรณีการแบ่งแยกฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปัตย์” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

การศึกษาของ รัฐการ นิมนตร³⁰ เกี่ยวกับ “ยุวประชาธิปไตยในฐานะองค์กรเสริมสร้างพัฒนาการของพรรคประชาธิปไตย” เป็นเยาวชนพรรคการเมืองของพรรคประชาธิปไตย จัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2512 มีบทบาทและก่อประโยชน์ให้แก่พรรคประชาธิปไตย และยุติกิจกรรมของกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2514 จากนั้นสมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มได้เข้ามามีอิทธิพลในพรรคและมีปัญหาขัดแย้งกับ “คนรุ่นแรก” จนเป็นเหตุให้คนรุ่นเก่าต้องแยกตัวออกจากพรรคไป ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2523 ได้เกิดกลุ่ม “ยุวประชาธิปไตย” ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อพรรค แต่ก็ประสบปัญหาการสนับสนุนจากพรรคและการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มบางกรณีได้สร้างความไม่พอใจแก่ผู้ใหญ่ในพรรค ทำให้กลุ่ม “ยุวประชาธิปไตย” ลาออกจากพรรคประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2531

นอกเหนือจากการเกิดของกลุ่ม “ยุวประชาธิปไตย” แล้ว ยังได้เกิดกลุ่มเยาวชนพรรคการเมืองขึ้นในพรรคการเมืองอื่น ๆ อีก อาทิ กลุ่ม “เยาวชนพรรคพลังใหม่” ในพรรคพลังใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2524 กลุ่ม “อนุชนสังคมประชาธิปไตย” ในพรรคสังคมประชาธิปไตยเมื่อ พ.ศ. 2525 และกลุ่ม “เยาวชนภราดรภาพพรรคก้าวหน้า” ในพรรคก้าวหน้าเมื่อ พ.ศ. 2529 กลุ่มเยาวชนพรรคการเมืองทั้งสามได้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองอันเอื้อประโยชน์ต่อพรรคการเมืองของตนเช่นเดียวกับกลุ่ม “ยุวประชาธิปไตย” โดยแสดงบทบาทหน้าที่ในการอาสาสมัครปฏิบัติงานช่วยเหลือพรรคในช่วงเลือกตั้ง ช่วยสรรหาบุคลากรและนักการเมืองให้แก่พรรค เรียนรู้กิจกรรมทางการเมืองและเผยแพร่กิจกรรมดังกล่าวแก่สมาชิกพรรค รวมทั้งดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวในปัญหาทางการเมืองและทางสังคมภายในชื่อพรรคที่ตนสังกัด

---

³⁰ รัฐการ นิมนตร, “ยุวประชาธิปไตยในฐานะองค์กรเสริมสร้างพัฒนาการของพรรคประชาธิปไตย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).

การศึกษาของ บุญธรรม เลิศสุชีเกษม³¹ เกี่ยวกับ ความแตกแยกในพรรคการเมืองไทย : ศึกษาเปรียบเทียบพรรคประชาธิปัตย์ พรรคกิจสังคม และ พรรคชาติไทย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า นับตั้งแต่เริ่มมีพรรคการเมืองขึ้นมาในประเทศไทยจนถึงปัจจุบันพรรคการเมืองไทยต่างก็ประสบปัญหาความแตกแยกภายในพรรคมาโดยตลอด โดยเฉพาะในพรรคการเมืองที่ขนาดใหญ่หรือเป็นพรรครัฐบาล ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากความขัดแย้งกันระหว่างสมาชิกชนชั้นนำและระหว่างกลุ่มสมาชิกภายในพรรคในเรื่องผลประโยชน์เป็นสำคัญ และมีเรื่องความไม่ชอบหน้ากันระหว่างบุคคลเป็นส่งเสริม

ในด้านผลกระทบพบว่า พรรคการเมืองที่เกิดความแตกแยกภายในพรรคขึ้นมามักจะเกิดความสูญเสียและตกต่ำลงในด้านสถานะภาพทางการเมือง และจำนวนที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎร จึงทำให้พรรคนั้นมีขนาดเล็กลง และ พบว่าความแตกแยกภายในพรรคการเมืองนั้นเป็นสิ่งที่เกื้อกูลต่อการเกิดพรรคการเมืองใหม่ ๆ ขึ้นมา ทำให้ระบบพรรคการเมืองของไทยยังคงเป็นระบบพรรคการเมืองแบบหลายพรรคอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

---

³¹ บุญธรรม เลิศสุชีเกษม, "ความแตกแยกภายในพรรคการเมืองไทย : ศึกษาเปรียบเทียบพรรคประชาธิปัตย์ พรรคกิจสังคม และ พรรคชาติไทย" (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).